

MÓNUS ILLÉS
1888–1944

Egy kis ukrán városban, Baltán született száz esztendővel ezelőtt, 1888. március 12-én. Egyéves volt, amikor családja Magyarországon telepedett le. Gyermekkora és ifjúsága Újpesten telt el. A főváros szomszédságában levő, gyorsan fejlődő, iparosodó peremvárosban tanult szakmát, s lett cipőfelsőrész-készítő szakmunkás. Mindössze tizenkilenc éves volt, amikor csatlakozott a cipőfelsőrész-készítők szakegyletéhez. Első nyilvános szereplése alkalmával a szakmai szervezkedés fontossága mellett szállt síkra. Elkötelezettsége egy életre szól: ettől kezdve szinte nincs hét, hogy a szakszervezeti lapokban vagy a Magyarországi Szociáldemokrata Párt ez időben napilappá lett újságjában, a Népszavában ne találkoznánk nevével. Nem sokkal az egylethez való csatlakozása után már az egylet lapjának szerkesztője, és 1909-től szakmája képviselőjeként a szociáldemokrata pártkongresszusokon is hallatja véleményét.

1918. április 1-jén létrejön a cipésmunkások egyesült szakszervezete. Mónus elnökhelyettesként bekerül a vezetőségbe. A polgári demokratikus forradalom idején változatlanul szakszervezeti funkcionáriusként tevékenykedik. A létrejött kommunista párttal számos kérdésben nem ért egyet, a polgári–szociáldemokrata kormány munkáspolitikájától a kizsákmányolás korlátozását reméli. A proletárdiktatúra kezdetén ismert személyiségként beválasztják a VIII. kerületi Munkás- és Katonatanácsba, és a kerület képviselőjeként helyet foglal a Központi Munkástanácsban is. Néhány alkalommal felszólal, főleg a szakszervezettel kapcsolatos kérdésekben hallatja hangját. 1919-es szereplését a későbbiekben úgy jellemezte, hogy „csak úszott az árral”, s ez megfelel az igazságnak, hiszen más szakszervezeti vezetőkkel többször tanácskozott a diktatúra megszüntetéséről is.

A Tanácsköztársaság megdöntése után folytatja munkáját a szakszervezetben. Ács Tamás néven jelennek meg írásai. Ezt a nevet használta és használja mindannyiszor, amikor úgy érzi, hogy veszélyben van. S bár a proletárdiktatúra megdöntése után ellene is folyik rendőrségi eljárás, azok közé a szakszervezeti vezetők közé tartozik, akik az ellenforradalom első hónapjainak megpróbáltatásait viszonylag könnyen vészelték át. A Horthy-rendszer első éveiben a Bőripari Munkás szerkesztőségi munkájában vesz részt, és továbbra is a szakmai szervezkedés kérdései foglalkoztatják.

Élete fordulópontjához 1922 nyarán érkezett, amikor az MSZDP parlamenti párttá lett. A párt új testületet hívott életre, a parlamenti frakciót, és annak titkárává 1922. június 14-én Mónus Illést választották meg. Jóllehet egyetlenegyszer sem volt parlamenti képviselő, a frakció titkárának tisztét 1940-ig ő töltötte be. A parlamenti frakcióban végzett munkája lesz valóságos politikai iskolája. Ekkor sajátítja el a rá jellemző taktikai érzékenységet. A szociáldemokrata párt önálló fellépésének híve, s ebben a parlamentet nélkülözhetetlen tribünnek tekinti.

Szerepe a párt vezetésében is növekszik. 1926-tól részt vesz az új pártprogramot és agrárprogramot előkészítő bizottság munkájában. 1928-tól pártvezetőségi tag, 1929-ben ő az új szervezeti szabályzat betervezője. Ezekben az években még reménykedik, hogy szívós harc eredményeként megeremthető Magyarországon a demokrácia. Kezdetben a világméretű gazdasági válság ellenére is ilyen jellegű fordulat lehetőségében bízik. Ezért hat rá súlyos csapásként a német fasizmus győzelme, a németországi munkásmozgalom veresége.

A tragikus fordulat után minden ország szocialista munkásmozgalmában felvetődött a „hogyan tovább?” kérdése. Az MSZDP útkeresésében megerősödik Mónus Illés szerepe: 1933. április 21-én a párt főtitkárává választják. Első ténykedései a párt sorainak megerősítésére irányulnak. A Szocialista Internacionálé párizsi konferenciájától a fasizmus elleni küzdelem radikális és újszerű politikáját reméli. Mivel ebben a reményében csalatkozik, mozgalmi munkájában „visszavonul” a szociáldemokrácia pozícióinak eszmei-szellemi védelméhez. E tevékenységet összeköti a hazai ellenforradalmi tendenciák és a nemzetközi méretekben előretörő fasizmus elemzésével. 1934-től a Szocializmus szerkesztője, a Népszava főszerkesztője, valamint az MSZDP országos oktatásügyi bizottságának is tagja volt.

Főtitkári tevékenysége a Gömbös-kormány időszakára esik. Politikai platformja a legalitás megőrzése, a kormánnyal való egyezkedés. A kommunisták javasolta egységfront-politikát az MSZDP legalitása védelmében elutasította. S bár a szocializmus eszméi védelmében számos baloldali fiatal bevont az általa szerkesztett sajtó munkájába, fellépett a szociáldemokrata pártban és a szakszervezetekben növekvő baloldali befolyás ellen. Főtitkárként, majd 1936 januárját követően, amikor főtitkári posztja alól felmentették, pártvezetőségi tagként, a fasizmus elleni küzdelemben a nyílt állásfoglalást és a határozott fellépést elutasító magatartás jellemezte. Elismerte a népfrontpolitika nemzetközi sikereit, de a hazai feltételek között elutasította a kommunistákkal való együttműködést, az antifaszista népfrontpolitikát. Elméleti síkon viszont a szocializmusba való átmenetet

előkészítő demokratikus átalakulás koncepciójának kidolgozásán munkálkodott. Ezek az ellentmondások jellemezték tevékenységét a harmincas évek második felében.

A második világháború esztendeiben Mónus Illés már nem tartozott a pártvezetőség tagjai közé. Ezekben az években határozottan fellépett az MSZDP-n belül jelentkező jobboldali megnyilvánulások ellen, és közeledett a baloldalhoz, de halogató, óvatos politizálása miatt ez utóbbival sem vállalt közösséget. S bár elméleti munkássága továbbra is kiemelkedő, mindjobban elszigetelődik. Tesz ugyan erőfeszítéseket politikai munkája kiszélesítésére, 1943-ban például részt vesz az Értelmiségi Szervező Bizottság életre hívásában, elkészíti a Munkás Akadémia programtervezetét és bekapcsolódik az ott folyó oktatásba.

Mozgalmi tevékenységének Magyarország német megszállása vetett véget. Letartóztatták, majd a Lakatos-kormány idején átmenetileg szabadlábra került. Ekkor már megértette, hogy az MSZDP-nek új politikát kell kidolgoznia, egyetértett a kommunista és szociáldemokrata egységakciókat előmozdító 1944. október 10-i megegyezéssel. A munkából azonban már nem vehette ki részét. A nyilas hatalomátvétel után, 1944 októberében újból letartóztatták, s novemberben meggyilkolták.

In: Pártélet, 1988/3. 92–94.